

משום זכר למקדש, **דכתיב** [ויקרא כג יד]:

מא-ב "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה", ודרשינן, "עד עצם היום הזה" — **עיצומו של יום! וקסבר, "עד, ועד בכלל"** — כלומר, בכל מקום שאמרו "עד" זמן פלוני, אף אותו הזמן בכלל הדבר, ולפיכך, כשאמרה תורה "עד עצם היום הזה", היינו שאף אותו היום אסור. נמצא שיום ששה אסר כולו אסור מן התורה! אלא שבזמן שהיה בית המקדש קיים היתה הקרבת העומר מתירתה מזמן ההקרבה ואילך. וסבר רב נחמן שכך היתה גם דעתו של רבי יוחנן בן זכאי ולא היתה זו תקנה מחודשת שתיקן כזכר למקדש.

ומקשינן: **ומי סבר ליה רבי יוחנן בן זכאי כוותיה דרבי יהודה שכל יום ששה עשר אסור מן התורה? והא [והרי] מפליג פליג עליה?**

דתנן: משהרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור.

לסמוך על כך שודאי קרב העומר בזמנו קודם חצות היום. ואם כן איזה מכשול יהיה אם נתיר לאכול מן התבואה החדשה מצות היום ואילך?!

מתרצת הגמרא: **לא צריכא**. כלומר, להכי תיקן רבי יוחנן בן זכאי לאסור את התבואה החדשה באכילה כל יום ששה עשר, שמא יארע **דאיבני** בית המקדש **בליליא** (194) שבין חמישה עשר בניסן לששה עשר בו, ומחמת שמחת הבנין וטורח הכנת הקרבן לא יספיקו להקריבו קודם חצות היום, ונמצאו שאכלו מן התבואה החדשה קודם הקרבת העומר.

אי נמי, אפילו יבנה ביום חמישה עשר עצמו **סמוך לשקיעת החמה**, יש לחוש שמא יתמהמהו מלקצור את העומר מחמת שמחת הבנין עד למחרת, ולא יספיקו להקריבו קודם חצות היום.

רב נחמן בר יצחק אמר: (195) **רבן יוחנן בן זכאי בשיטת רבי יהודה** [שהיה מתלמידי תלמידיו] **אמרה, דאמר:** יום ששה עשר מן התורה הוא **אסור**, ואין זו תקנה בעלמא

בנין בית המקדש דוחה את היום טוב?!

ותירץ, דהני מילי בנין הבנוי בידי אדם. אבל המקדש העתיד לבוא עתיד לרדת בנוי ומשוכלל מן השמים, דכתיב: "מקדש ה' כוננו ידיך". אמנם דבר זה אינו מוסכם בין המפרשים וראה בזה באריכות בילקוט מפרשים.

195. בספרים שלנו הלשון: אמר רב נחמן בר יצחק. אבל מהרש"ל הגיה: רב נחמן בר יצחק אמר, כיון שרב נחמן בר יצחק חולק על הביאור הראשון בגמרא, ועיין מהרש"א. ובבאור טעמו של רב נחמן בר יצחק שמיאן לפרש כפירוש הראשון ראה ילקוט מפרשים.

קרבן קודם תמיד של שחר, ואם כן אף אם יבנה בחמישה עשר בניסן לא יוכלו להקריב עליו את קרבן העומר?!

ותירץ, דבנין בית המקדש לא יהיה מיד עם ביאת המשיח, אלא יהיה תלוי בזכויותינו ותפילותינו, ובאותו הזמן אחר שיבוא משיח צדקנו ודאי יבקרנו כבשים וימתינו בכל יום מתי יבנה.

194. הקשה רש"י: הא קיימא לן [שבועות טו ב] דאין בונים את המקדש בלילה, דכתיב "וביום הקים משה את המשכן", וגם ביום חמישה עשר אין בנין, שהרי קיימא לן [שבועות שם] דאין

התורה, דכתיב: "עד עצם היום הזה", ועד ועד בכלל, ועל ידי דרשה זו "תיקן" והעמיד הלכה על תילה. (196)

מתניתין:

משנתנו מבארת כיצד היה סדר נטילת לולב בזמנם שהיו נוטלים אותו גם בשבת של חג.

יום טוב הראשון של חג הסוכות שחל להיות בשבת, כל העם מוליכין מערב שבת את לולביהן לבית הכנסת, לפי שאסור לטלטלו בשבת ארבע אמות ברשות הרבים.

למחרת בבוקר יום השבת, היו משכימין ובאין, כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו. (197)

והטעם שהוצרכו להקפיד על כך שיהיה כל אחד נוטל את שלו דוקא, מפני שאמרו **חכמים: אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג כלולבו של חבירו, שנאמר "ולקחתם לכם" להוציא את השאול, כמבואר לעיל ריש פרקין ובגמרא להלן.**

ואילו **בשאר ימות החג, שלא נאמר בהם דין "לכם", אדם יוצא ידי חובתו כלולבו של חבירו.** (198)

אמר לו רבי יהודה [אין כוונת הגמרא לומר שנתדיינו רבי יוחנן ורבי יהודה ביניהם, שהרי רבי יוחנן קדם לרבי יהודה כמה דורות, אלא רבי יהודה בזמנו התייחס בדבריו לשיטת רבי יוחנן בן זכאי]:

מדוע הוצרך רבי יוחנן "לתקן" תקנה זו, **והלא מן התורה הוא אסור, דכתיב: "עד עצם היום הזה" — עד עיצומו של יום!** ומקושתו מוכח שלדעת רבי יוחנן בן זכאי מדאורייתא מותרים משהאיר המזרח, ולא אסרה תורה את יום ששה עשר?!

מתרצת הגמרא: **רבי יהודה הוא דקא טעי בהבנת דברי רבי יוחנן בן זכאי, הוא סבר שרבי יוחנן מדרבנן קאמר, ולא היא, אלא איסור מדאורייתא קאמר.**

מקשה הגמרא: סוף סוף היאך אתה אומר דרבי יוחנן מדאורייתא קאמר, והא "התקין" קאמר?

מתרצת הגמרא: **מאי לשון "התקין" האמור במשנה, דרש והתקין.** כלומר, לפי שבזמן שהיה המקדש קיים היו אוכלים מן התבואה החדשה מחצות היום ואילך, סבורים היו שיום ששה עשר מותר באכילה, אלא שבזמן הבית יש להמתין להקרבת הקרבן, בא רבי יוחנן ודרש שכל יום ששה עשר אסור מן

המקדש היה קיים, שהיתה מצות לולב דוחה את השבת ביום טוב הראשון בכל מקום.

198. ואמרו בגמרא, דבמקדש נוטלין לולב כל שבעה. אבל בגבולין אין המצוה נוהגת מן התורה אלא ביום טוב הראשון בלבד. והקשה הגאון רבי עקיבא איגר, לשיטת תוספות [לעיל כט ב], שכל הדינים הנוהגים כלולב ביום טוב

196. **וברמב"ם** [מאכלות אסורות פרק י הלכה ב] פסק כפירוש זה, ונקט דבזמן שאין בית המקדש קיים כל היום כולו אסור מן התורה. ובהגהות הרמ"ך שם האריך לתמוה עליו דפשטות לשון המשנה מורה שתקנת חכמים היא ושרבי יהודה חולק על רבי יוחנן בן זכאי.

197. **ובמאירי** הוסיף, דהיינו בזמן שבית

ואין יוצאים כולם בנטילת האחד. (200)
"לכם", משלכם, להוציא את הלולב השאול
ואת הגזול. והיינו, שהקפידה תורה שיהיה
הלולב משלו דוקא.

מכאן אמרו חכמים: אין אדם יוצא ידי
חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של
חבירו, אלא אם כן נתנו לו במתנה.

ומעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע ורבי
אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא, שהיו באין
ספינה, ולא היה לולב אלא לרבן גמליאל
בלבד, שלקחו באלף זוז.

נטלו רבן גמליאל ויצא בו, ונתנו לרבי
יהושע במתנה. (201) נטלו רבי יהושע ויצא
בו, ונתנו לרבי אלעזר בן עזריה במתנה.
נטלו רבי אלעזר בן עזריה ויצא בו, ונתנו
במתנה לרבי עקיבא. נטלו רבי עקיבא ויצא

הלכה נוספת מביאה המשנה: **רבי יוסי**
אומר: יום טוב הראשון של חג שחל להיות
בשבת, ושבת והוציא את הלולב לרשות
הרבים, פטור, מפני שהוציאו ברשות.

כלומר, רבי יוסי סבר, שהטועה בדבר מצוה
 ושגג ועשה דבר שחייבים עליו במזיד כרת,
 הרי הוא פטור מקרבן חטאת, כיון שהיה
 טרוד בדבר מצוה, וממהר לעשותה, ומתוך
 כך טעה ושכח. (199)

גמרא:

ומבאר הגמרא: **מנא הני מילי שאין אדם**
יוצא ידי חובתו ביום טוב ראשון של חג
בלולבו של חבירו?

דתנו רבנן: נאמר בתורה [ויקרא כג מ]:
"ולקחתם", שתהא לקיחה כיד כל אחד ואחד,

200. במאירי הקשה, מדוע הוצרכו לדרוש
 הלכה זו מקרא ד"ולקחתם", הרי הלכה פשוטה
 היא בכל מקום, בדבר התלוי במעשה –
 כהנחת תפילין וציצית, אין האחד יוצא ידי
 חובתו במעשה של חבירו, דהא דמצינו גבי
 קריאת המגילה ושופר שאחד מוציא את כולם,
 היינו משום שעיקר המצוה היא בשמיעה ולא
 במעשה הקריאה או התקיעה?!

ובאחרונים תירצו, דסלקא דעתך, כיון שטעם
 המצוה הוא כדי לרצות ולהעביר טללים רעים,
 די בכך שיטלוהו בית דין ועל ידי זה יעלה לרצון
 לעם כולו. וראה עוד בילקוט מפרשים.

201. באחרונים האריכו לבאר באיזה קנין הקנו
 את הלולב זה לזה, וראה ילקוט מפרשים.

הראשון בגבולין נוהגים במקדש כל שבעה,
 היאך יפרשו את דברי המשנה כאן – דבשאר
 ימים יוצא אדם בלולבו של חבירו, הרי בגבולין
 ודאי לא איירי, שהרי כלל לא היו נוטלין כל
 שבעה, ובמקדש הרי בעינן "לכם" כמו ביום
 הראשון?!

ויש שפירשו, דמשנתנו לחצאין קתני, והיינו
 שבתחילה איירי בזמן שבית המקדש קיים, ובזה
 חילקו דדוקא במקדש היו נוטלין כל שבעה אבל
 בגבולין יום אחד, ולבסוף איירי אחר תקנת רבי
 יוחנן בן זכאי, שלולב ניטל במדינה כל שבעה,
 דבזה לא בעינן "לכם".

199. לשון רש"י. טעם פטור "טועה בדבר
 מצוה" לדעת רוב המפרשים הוא משום דלא
 חשיב שוגג אלא אונס או קרוב לאונס, וראה
 בהרחבה בילקוט מפרשים.

בו והחזירו לרבן גמליאל. (202)

ודנה הגמרא: למה לי למימר "החזירו" לרבן גמליאל, וכי מה אכפת לך מה עשה בו רבי עקיבא אחר שיצאו כולם ידי חובתם?

ומבארין: מלתא אנב אורחיה קא משמע לך: שרבן גמליאל נתן להם את הלולב במתנה על מנת להחזיר, ולא לעולם, וקא משמע לך שדי בזה כדי שיחשב הלולב כשלהם לענין דין "לכם", אלא שמחוייבים לקיים את התנאי ולהחזירו לבסוף לרבן גמליאל. וקא משמע לך, כי מתנה על מנת להחזיר — שמה מתנה.

כי הא דאמר רבא: הא לך אתרוג זה על מנת שתחזירהו לי, נטלו ויצא בו, אזי, אם החזירו — יצא. אבל אם לא החזירו שלא נתקיים התנאי — לא יצא. ומבואר דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה לענין "לכם". (203)

עוד דנה הגמרא: למה לי למימר שלקחו רבן גמליאל באלף זוז?

ומשנינן: להודיעך כמה מצות חביבות עליהן! (204)

את הלולב בקנין גמור לעולם, אלא שהתנה עמו כ"תנאי מלתא אחריתי" שיחזירונו לו. והיינו, שהתנאי אינו הגבלה מהותית בעצם הקנין אלא תנאי צדדי גרידא. אבל אם הקנה לו את הלולב בקנין לזמן, שהגביל את עצם הקנין, הרי הוא כשאל ויאני יוצא בו ידי חובתו. לעומת זאת יש שאמרו שאף קנין לזמן מהני, וראה בהרחבה בילקוט מפרשים.

204. וכתב הרא"ש: ובגמרא חשיב גוזמא על רבן גמליאל שלקחו באלף זוז. ומפשטות דבריו נראה דסבר, שבאמת לא לקחו רבן גמליאל באלף זוז, אלא כיון שלקחו ביותר מכדי דמיו נקטה הגמרא לשון גוזמא אלף זוז. אולם בב"ח תמה מנין למד זאת הרא"ש, הא קיימא לן דאדם מחוייב להוציא מנכסיו לקיום מצוה עד חומש, ורבן גמליאל היה עשיר, ושמה סכום זה היה פחות מחומש נכסיו?!

ועל כן מפרש, דאף הרא"ש אין כוונתו לומר שאין זה הסכום המדויק, אלא "גוזמא" פירושו "רבותא", והיינו שעל פי דין לא היה מחוייב להוציא סכום כה גדול, ואפילו הכי נהג כן מחמת חביבות המצוה.

202. הראשונים דנים, מדוע לא החזיר רבי יהושע את האתרוג לרבן גמליאל, הרי נתנו לו על מנת שיחזיר?

רש"י ותוספות כתבו: "על מנת שיחזירוהו לו נתן להם". והיינו, שכך היתה דעתו של רבן גמליאל מתחילה שיעבירוהו בין כולם ורק לאחר מכן יחזירוהו לו, וכן כתב הרא"ש.

אבל הר"ן הריטב"א ועוד ראשונים למדו ממעשה זה הלכתא גבירתא בדין מתנה על מנת להחזיר — דבכל מתנה על מנת להחזיר יכול המקבל ליתנה לחבירו וחבירו לחבירו, ובלבד שלבסוף תחזור המתנה לבעליה.

בשולחן ערוך סימן תרנח סעיף ה פסק בזה לקולא כשיטת הר"ן והריטב"א, ועיין שם בבאור הלכה שהאריך לדון היאך סתם השולחן ערוך כנגד דעת רש"י ותוספות והרא"ש ולא הזכיר דבריהם כלל.

[הפוסקים דנים היאך הקנו את הלולב זה לזה, הרי אסור ליתן מתנות ביום טוב? וראה בילקוט מפרשים].

203. בגדר דין מתנה על מנת להחזיר נחלקו הראשונים: יש שאמרו, דהיינו דוקא כשהקנה לו

ואם כן קשה, כיצד התפלל אמימר כשהלולב בידו, הרי ודאי היה מקפיד שלא יפול ויפסל, ובמה נשתנה דינו מסכין וכיוצא בזה שאין נוטלים ביד בשעת התפילה שמא תטרד כונתו? ! (205)

מתרצת הגמרא: **התם גבי סכין וכיוצא בזה, לאו מצוה נינהו שאין מצוה באחיזתן** [ואפילו בתפילין אין מצוה שהרי איירי כשאוחזן בידו ולא כשמונחות כדין], ולפיכך **טריד בהו ששמירתן עליו לטורח ומשא, וחפץ להפטר מאחיזתן.**

אבל **הכא גבי לולב, מצוה נינהו, ושמח הוא לטרוח בשמירתו, ולא טריד בהו.** (206)

תניא, רבי אלעזר בר צדוק אומר: כך היה מנהגן של אנשי ירושלים: אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא קריאת שמע (207) ומתפלל ולולבו בידו.

אמר ליה מר בר אמומר לרב אשי: אבא היתה מצות לולב חביבה עליו עד למאוד, שאפילו בשעת התפילה, צלויי קא מצלי ביה — היה מתפלל כשהלולב בידו.

מתיבי [מקשה עליו הגמרא מהא דשנינו בכרייתא]: **לא יאחו אדם תפילין בידו וספר תורה בחיקו ויתפלל, כיון שטרוד במחשבתו שמא יפלו מידו ויבואו לידי בזיון, ואינו יכול לכונן בתפילתו כראוי.**

ולא ישתין בהן מים, מפני הכבוד.

ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי, שמא יפלו מידו בתוך שנתו.

ואמר על כך שמואל: סכין שחושש הוא שמא יפול מידו וינזק, וקערה מלאה תבשיל שחושש שמא ישפך, כבר שחושש שמא יפול מידו וימאס, ומעוץ שחושש שיתפזרו, הרי אלו כיוצא בהן. שלא יתפלל כשאוחזן בידו, שלא תטרד כוונתו.

ועל כן פירש הריטב"א, כיון שמצות היום היא וחביבה עליו, אף שיתן ליכו עליה מכל מקום לא יפנה ליכו לבטלה, אלא להיפך חיוב מצוה יעוררו לכונן בתפילתו יותר. ובאמת יש לדקדק כן קצת מלשון הרמב"ם, דכתב [תפילה פרק ד הלכה ה]: אבל מתפלל הוא ולולב בידו בימות החג, מפני שהוא מצות היום. ומבואר דאין הטעם מחמת שהיא מצוה גרידא, אלא שמצות היום היא!

207. יש שהוכיחו מכאן כאותם הנוהגים לברך על הלולב קודם התפילה בביתם, ולא אחר חזרת הש"ץ קודם ההלל, שאם לא כן, היאך קראו קריאת שמע והוא בידם, הרי כיון שנטלוהו בידיהם שוב לא יוכלו לברך עליו.

205. ובשפת אמת תמה, מאי קושיא? הרי ברייתא מפורשת היא שמנהגם של אנשי ירושלים היה לאחוז את הלולב בשעת התפילה ולא היה זה מנהגו של אמימר בלבד? ! ותירץ, דאנשי ירושלים היו נוהגים לאחוז את הלולב בידם כל היום, ועל כן לא היתה כוונתם נטרדת על ידי כך. אבל אמימר היה נוהג לאחוז את הלולב רק בשעת התפילה, ומשום כך הקשו מאי שנא מכל הני שאסרו לאחוזם בידו בתפילה.

206. כן פירש רש"י. והקשה הריטב"א, איזו סברא היא זו שמחמת חביבות המצוה לא תטרד כוונתו, הרי הדעת נותנת להיפך, דמחמת חביבות המצוה יטרד יותר לשמור עליו שלא יפגם הידורו וכדומה? !

אבל כשהיה קורא בספר התורה שצריך לגוללו ולפותחו, (208) וכן כהן בשעה שהיה נושא את כפיו, שאינו יכול לאחוז את הלולב בידו אותה שעה, מניחו על גבי קרקע, ולאחר מכן חוזר ונוטלו.

היה הולך לבקר חולים ולנחם אבלים, לולבו בידו.

אבל כשהיה נכנס לבית המדרש שאינו יכול לאחוז בידו את הלולב, שמא יטרד מלימודו מחמת אחיזתו, היה משגר לולבו לביתו ביד בנו וביד עבדו וביד שלוחו.

מאי קא משמע לן בסיפור זה? להודיעך כמה היו זריון במצות.

שנינו במשנה: רבי יוסי אומר, יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, ושכח והוציא את הלולב לרשות הרבים, פטור מפני שהוציאו ברשות.

אמר אביי:

לא שנו שפטור, אלא אם הוציאו בשעה שעדיין לא יצא בו, שאז יש לפוטרו הואיל וטרדתו בדבר מצוה אנסתו ושכח.

אבל אם הוציאו לאחר שכבר יצא בו — חייב חטאת, מפני שאינו טרוד עוד בדבר מצוה.

ומקשה הגמרא: היאך יתכן שיוציאו לרשות הרבים ועדיין לא יצא בו ידי חובה, הא [הרי] משעה דאגבהיה ללולב ברשות היחיד כדי ליטלו ולצאת עמו לרשות היחיד, כבר נפק ביה! שהרי בעצם הגבהת הלולב ממקומו מתקיימת מצותו?!

מתרצת הגמרא: אמר אביי: כגון שהפכו ללולב בשעה שלקחו, שאין יוצא בו עד שיטלנו כדרך גדילתו, כמבואר לעיל. (209)

רבא אמר: אפילו תימא שלא הפכו, הכא במאי עסקינן, כגון שהוציאו ללולב כשהוא נתון בכלי, ונמצא שלא יצא בו ידי חובתו, לפי שהכלי מפסיק בין ידו ללולב. (210)

מקשה הגמרא: היאך העמיד רבא בכהאי גוונא, והא רבא עצמו הוא דאמר: "לקיחה על ידי דבר אחר שמח לקיחה", ולא צריך שיחזיק את הלולב ממש בידו?!

מתרצת הגמרא: הני מילי שיוצא בלקיחתו

בדיעבד?!

ובחתם סופר תירץ, כי גם רבינו חננאל מודה שאם נטל את הלולב בשמאל יצא בדיעבד, אלא דסבר שעל ידי שעושה כן מגלה דעתו שאינו רוצה לצאת בו עד שיגיע לבית הכנסת, שהרי מן הסתם רוצה לצאת בו כדינו.

210. ומשום הוצאת הכלי לא מחייב, משום שבטל הוא ללולב. וכמו שאמרו בשבת צג ב: המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי, פטור אף על הכלי, שהכלי טפילה לו. הריטב"א.

208. כן פירש רש"י. אבל ראב"ה [סימן תרפט] למד מכאן, שהקורא בתורה צריך לאחוז את עמודי הספר בשתי ידיו בשעת הברכה והקריאה, והוסיף שכן מקובל בידו מרבותיו. וראה ילקוט מפרשים.

209. כן פירש רש"י, שהפכו כשראשו למטה והאגד למעלה. אבל רבינו חננאל פירש שנטל את הלולב בשמאל ואת האתרוג בימין. ובריטב"א השיג עליו, כי אף שלכתחילה יש ליטול את הלולב בימין מכל מקום אין זה מעכב